

СТОЛИЧНІ ВЕЧІРНІ ШКОЛИ. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Лавриненко Олена Василівна,

викладач кафедри державного

управління та управління освітою

Інституту суспільства

Київського університету імені Бориса Грінченка,

аспірант Інституту педагогіки НАПН України

Анотація. Аналізуючи досвід педагогічної діяльності вечірніх шкіл столиці, автор привертає увагу до проблем функціонування та перспектив розвитку сучасної вечірньої школи. Автор підкреслює, що вечірня школа, на відміну від інших підсистем середньої освіти, має свою соціокультурну передісторію, свою власну логіку розвитку та специфічні, лише їй властиві особливості. Педагогічний процес вечірньої школи суттєво відрізняється від навчально-виховного процесу інших типів загальноосвітніх навчальних закладів через специфічний контингент учнів. Тільки власний практичний досвід «вчителів-вечірників» допомагає вирішувати проблеми, які виникають у педагогічному процесі такого типу школи. Але все ще залишається проблема: знань, необхідних для роботи з таким контингентом, сьогодні не дають ні педагогічні інститути, ні курси підвищення кваліфікації вчителів–предметників.

Ключові слова: вечірня школа, педагогічний процес, «вчитель-вечірник», освітній потік, освіта дорослих.

В сучасному освітньому просторі діяльність вечірньої школи буквально зіткана із протиріч, як в нормативно-правових, так і в організаційному і змістовно-процесуальному аспектах. Про це свідчать і документи останніх років. У зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 6 липня 2010 р № 2442-VI, яким введено нові й врегульовано наявні типи загальноосвітніх навчальних закладів, виникла необхідність осучаснити документи, що регламентують роботу навчальних закладів. Так з метою забезпечення прав громадян на здобуття повної загальної середньої освіти Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21 вересня 2011 р. № 1093 внесено зміни до Положення про вечірню (змінну)

школу. «Адже саме ці навчальні заклади здатні надати освітні послуги особам, які з різних причин не можуть здобувати освіту в навчальних закладах тільки з денною формою навчання, особам, які потребують особливої уваги за станом здоров'я. Сьогодні такі школи стають центрами соціальної допомоги дітям з малозабезпечених сімей, неповних сімей, дітей-сиріт, чи не остання інституція, яка надає їм путівку в життя» [1].

Додає оптимізму той факт, що 18 січня 2011 року відбулася Перша Всеукраїнська нарада з питань навчальної та виховної діяльності вечірніх шкіл, особливостей їх функціонування на сучасному етапі. Учасники наради підкреслили, що «одна із основних задач вечірньої школи, а у соціальному плані її місія — усунення аномалій розвитку особистості, пов'язаних з освітою, і створення передумов для нормалізації процесу подальшого соціального становлення, тобто соціалізації особистості» [7].

Історично склався певний стереотип такого типу школи як «вечірня школа». І щоби побачити певні (нормативно-правові, змістово-процесуальні, організаційні та інші) трансформації, які відбулися із вечірньою школою вже більш як за 70 років її функціонування, виникає принагідна необхідність пригадати сторінки її історичного становлення та функціонування, зокрема в Києві.

Історія становлення вечірньої школи повертає нас до завершального етапу Великої Вітчизняної війни. Тема розвитку освіти на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни досить актуальна і викликає великий інтерес серед вітчизняних істориків [4].

Стан освіти в період окупації став причиною того, що з'явились сотні тисяч неписьменних дітей шкільного віку. В освітній справі увійшов в обіг термін «переростки» — діти і підлітки, які за віковим цензом могли продовжувати навчання тільки у вечірніх школах.

Розпорядженням уряду від 30 квітня 1944 року вечірні школи для підлітків перейменували на школи робітничої молоді. Там, де не вистачало учнів для організації вечірньої школи, дозволялося організовувати окремі вечірні класи при денних загальноосвітніх школах.

В подальшому, після створення вечірніх шкіл працюючої молоді, було розроблено Положення про організацію навчальної роботи, правила зарахування та випуску, керівництва, фінансування та ін. З урахуванням виробничих потреб в школах були влаштовані денні

та вечірні зміни. Працююча молодь охоче пішла навчатися до вечірніх шкіл.

З метою організації навчання трудящих без відриву від виробництва в м. Києві укомплектовано у 1944–1945 н.р. — 13 шкіл робітничої молоді, 2 з них — заводські. У 1945–1946 н.р. — 17 шкіл робітничої молоді, 2 з них — заводські. А з 8 березня 1946 р. на виконання Постанови Уряду і ЦК КП(б) України № 407 «Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді в УРСР» у складі Київського міського відділу народної освіти було створено сектор шкіл робітничої і сільської молоді. За підсумками 1948–1949 н.р. в Києві працювало 30 шкіл робітничої молоді з чисельністю 6046 учнів, з них 101 учень закінчили середні школи з золотими і срібними медалями [4]. У 1952–53 н.р. у Києві працювало 44 школи робітничої молоді з контингентом 1450 учнів. У 1958–59 н.р. у Києві працювало 57 шкіл робітничої молоді (одна з них для глухонімих), 2 заочні середні школи для дорослих, одна з них для глухонімих та сліпих. Як тепер зазначають дослідники, період 1960–1985 рр. був одним із складних і суперечливих. У період 1985–1991 рр. відбувалась «перебудова», яка вже проголошувала в управлінні демократизацію, гласність, консенсус та плюралізм думок. Розвиток освіти в Києві й Україні в цілому керується в означений період загальносоюзними рішеннями в цій галузі. Саме в цей період почав виокремлюватися новий напрям дидактики — теорія та методика освіти дорослих.

Але, 1991 рік стає останнім роком, коли в Україні виходив журнал «Вечерняя сменная школа», на сторінках якого розглядалися актуальні проблеми освіти, висвітлювалися проблеми гуманізації навчального процесу вечірньої школи, питання самореалізації та самооцінки особистості, проблеми організації навчальної діяльності учнів вечірньої школи, проблеми дослідження та розвитку мислення учнів вечірньої школи, питання готовності школярів до самоосвіти, проблеми вивчення особистості учня, проблеми співвідношення навчання та виховання.

В усі періоди основним змістом (стержнем) освітнього простору вечірньої школи були підготовка молодої людини до життя в соціумі, формування і розвиток різних компетентностей, необхідних для покращення якостей життя у різних сферах: особистісній, професійній, соціальній.

Вечірня школа має відмінну від інших підсистем середньої освіти соціально-культурну передісторію, свою власну логіку розвитку та специфічні, лише їй властиві особливості [5].

В сучасних умовах ринкової економіки, бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій продовжують свою роботу вечірні (змінні) школи. Ці навчальні заклади, як і колись, виконують важливу суспільну місію: надають можливість соціально незахищеній молоді здобувати якісну загальну середню освіту. Саме вечірні школа надають освітянську, соціалізуючу, а подекуди і просто життєву людську допомогу.

Форма існування вечірньої школи залишилася затребуваною в часі, а що ж відбулося зі змістом її діяльності?

Сьогодні в Києві мають статус вечірньої (змінної) школи **9** загальноосвітніх навчальних закладів, з них **1** — ВСШ № 27 (вечірня спеціальна школа для молоді з особливими потребами). А також **1** Міжобласна спеціальна вечірня середня загальноосвітня школа для сліпих та слабозорих учнів та **3** денних загальноосвітніх навчальних заклади з класами вечірньої форми навчання (СЗШ № 266 Дарницького р-ну, СЗШ №328 Оболонського р-ну, СЗШ №319 ім. В. Лобановського Голосіївського р-ну).

Вечірня школа залишилася альтернативною денній масовій загальноосвітній школі, але тільки за метою освіти, а не за організацією педагогічного процесу і соціально-педагогічними умовами. Тут інше середовище навчання, інша емоційна атмосфера.

В сучасній соціо-освітній ситуації вечірня (змінна) школа надзвичайно затребувана населенням. Вона має свого «соціального замовника».

Прослідкуємо із досвіду освітньої діяльності столичних вечірніх шкіл.

Учнівська молодь сучасної вечірньої школи, як правило, неоднорідна за віковим складом, соціальним статусом, пізнавальними інтересами та мотивами, частина з учнів певний час не відвідувала школу. В київських вечірніх школах співвідношення неповнолітніх учнів (віком до 18 років) та «дорослих» учнів (віком старші 18 років) коливається відповідно в межах 63% та 37%. Слід відзначити, що кількість неповнолітніх учнів переважає в таких школах, як В(З)Ш № 4 (Деснянський р-н) — 55%, В(З)Ш № 3 (Солом'янський р-н) — 80%, В(З)Ш № 18 (Деснянський р-н) — 95%, В(З)Ш № 5

(Шевченківський р-н) — 97,7%. У багатьох неповнолітніх учнів відсутня мотивація до навчання. Молодь не привчена до систематичної навчальної праці, більшість не володіє елементарними навичками, мають великі прогалини в знаннях, низький рівень базових знань. Через неуспішність, постійне переживання ситуації неуспіху, понижується їх мотивація до навчання, соціальний статус, створюється негативний емоційний фон.

Певну частину учнівського контингенту столичних вечірніх шкіл складають соціально незахищені категорії неповнолітніх дітей: сироти (від 1% у В(З)Ш № 4 і В(З)Ш № 7 до 2,74% у В(З)Ш № 5); напівсироти (від 1,1% у В(З)Ш № 7 до 4% у В(З)Ш № 20); неповнолітні учні із неповних сімей (від 9,1 у В(З)Ш № 7 до 46% у В(З)Ш № 20); інваліди (від 1% у В(З)Ш № 3 до 100% у В(З)СШ № 27); діти, які не відвідували школу через тривалу хворобу (від 1,2% у В(З)Ш № 3 до 2,5% у В(З)Ш № 4); діти із сімей зі складними життєвими обставинами (від 0,5% у В(З)Ш № 7 до 3% у В(З)Ш № 4). Більшість неповнолітніх учнів потребують соціального захисту, виховуються у неповних сім'ях з низьким матеріальним достатком.

Кількість «дорослих» учнів переважає у В(З)Ш № 7 (Святошинський р-н) — 64,5%, В(З)Ш № 20 (Солом'янський р-н) — 70%, В(З)Ш № 1 (Шевченківський р-н) — 83%. У «дорослих учнів», які вже мають певний власний життєвий досвід, частково присутня мотивація до здобуття освіти, власного становлення та саморозвитку, яка і приводить їх до стін вечірньої школи.

Причини та мотивація вступу як неповнолітніх учнів, так і дорослих молодих людей до київських вечірніх шкіл досить різноманітні: направлені службою у справах дітей (від 0,3% у В(З)Ш № 1 до 9% у В(З)Ш № 20); навчаються без відриву від виробництва (від 1,4% у В(З)Ш № 5 до 73% у В(З)Ш № 20); кинули навчання в коледжі, технікумі (від 2% у В(З)СШ № 27 до 10,7% у В(З)Ш № 7); поєднують з навчанням в училищах, ПТУ, коледжах (від 3,2% у В(З)Ш № 7 до 98,6% у В(З)Ш № 5); поєднують з професійним заняттям спортом, мистецтвом (від 1,1% у В(З)Ш № 7 до 5,5% у В(З)Ш № 20); через тривалу хворобу (від 1,2% у В(З)Ш № 3 до 2,5% у В(З)Ш № 4); через вагітність (від 0,3% у В(З)Ш № 1 до 10% у В(З)Ш № 20); догляд за дитиною (від 0,3% у В(З)Ш № 1 до 23% у В(З)Ш № 20).

Як показує практика сьогодення, вечірні школи стають центрами соціальної допомоги дітям із малозабезпечених сімей, неповних сімей, дітей-сиріт, такі школи — чи не остання інституція, яка надає їм путівку в життя.

Саме через вікові, дидактичні та соціальні особливості учнів, які в силу різних життєвих обставин на певний час «випали» з нормального вікового освітнього процесу, педагогічний процес вечірньої школи суттєво відрізняється від навчально-виховного процесу інших типів загальноосвітніх навчальних закладів (СЗШ, гімназій, ліцеїв).

Особливості організації педагогічного процесу вечірньої школи полягають в наступному.

1. Навчальний план складається з урахуванням:

- індивідуальних особливостей учнів;
- соціальних запитів учнів;
- забезпечення суспільних вимог;
- задоволення особистісних потреб.

2. Організація навчальної діяльності учнів передбачає:

- різнорівневу, більш глибоку підготовку учнів з окремих предметів в межах одного класу;
- необхідність перерозподілу навчального часу між предметами в межах Типового навчального плану;
- відповідне методичне забезпечення навчального процесу певної форми навчання;
- відповідне дидактичне обґрунтування відповідних змін до Робочого навчального плану певної форми навчання.

3. Навчання учнів :

- здійснюється за навчальними програмами, більшість з яких є спільними з денними загальноосвітніми навчальними закладами.

Це ще одна із вагомих проблем, яка не вирішується досить довгий час на державному рівні, а тільки зусиллями самих вчителів-предметників. Кожну з цих навчальних програм кожен вчитель-предметник (а точніше — «вчитель-вечірник») мусить адаптувати під конкретну групу учнів в залежності від обраної форми навчання (очна, заочна, екстернат, індивідуальна), які регламентуються відповідними навчальними планами.

Так, в київських вечірніх школах (на початок 2013–2014 н.р.) очній формі навчання віддається перевага у В(З)Ш № 5 і ВСШ № 27

(100% учнів), а також очну форму навчання обирають учні у В(З)Ш № 18 (62%), В(З)Ш № 4 (73,3%), В(З)Ш № 20 (75%), В(З)Ш № 3 (77,3%). Заочній формі навчання віддають перевагу учні у В(З)Ш № 7 (59%) та В(З)Ш № 1 (74%). Для здобуття освіти екстерном здебільшого обирають В(З)Ш № 18.

У зв'язку з цим виникає першочергова потреба особливого методичного забезпечення та особливого дидактичного супроводу «вчителя-вечірника» як специфічної категорії вчителів — «універсального педагога».

Практика освітньої діяльності київських вечірніх шкіл показує, що освітній простір вечірньої школи в сучасному суспільстві є найбільш відповідним принципам відкритої освіти. Сьогодні педагогично-науковці, яким близька тема вечірньої школи, також зазначають, що «...вечірня школа, створена як різновид навчального закладу для робітничої молоді минулого століття, сьогодні у першу чергу потребує переосмислення своїх завдань та інноваційного технологічного устаткування. При чому її реформування передбачає врахування регіональної специфіки в кожному конкретному випадку» [3]. В останні десятиліття для такого специфічного контингенту учнів, враховуючи їх віковий склад та соціальний статус, стан здоров'я, суспільні вимоги та інші особистісні запити, створюються сміливі, по суті інноваційні, умови. Головні серед них — це реальний вибір учнями організаційних форм навчання (очне, заочне, екстернат, дистанційне, індивідуальне), вибір зручного часу навчання (денна зміна, вечірня зміна, перехід з одної зміни на іншу (за мотивованих причин), вибір темпу навчальної діяльності, вибір змісту навчання, вибір рівня вивчення конкретного предмету, поєднання загальної і професійної освіти.

Все це створює реальні передумови для формування індивідуальної освітньої траєкторії учня, забезпечує можливість адаптації освітнього середовища до особистості учня, враховуючи його особистісні якості та особливості його власного соціального досвіду.

Аналізуючи минуле, можна без перебільшення сказати, що тривалий час вечірні школи не отримували достатньої уваги як з боку державних відомчих установ (крім контролюючої), так і з боку педагогів-науковців та психологів. У різні часи, не маючи ні приміщень, ані підручників, ці школи «вижили» завдяки тому, що їх

колективи завжди робили все, щоб не відставати від запитів часу і виконувати покладені на них завдання; розв'язували педагогічні та методичні проблеми. Ці школи ніколи не вимагали і не просили до себе особливої уваги, проте багаторічною сумлінною працею за-служили право на увагу та повагу суспільства, державну підтримку прагнень працюючої молоді до здобуття освіти. І на сьогоднішній день в умовах функціонування вечірніх шкіл залишається низка проблем:

- нестабільність нормативно-правового забезпечення;
- відсутність дидактичного супроводу;
- відсутність навчальної та додаткової літератури, зорієнтованої на самостійне опанування предметів державного змісту освіти;
- брак методичної літератури, зорієнтованої на специфіку вечірньої, заочної, екстернатної, індивідуальної форм навчання;
- недостатня мережа факультативних та профільних курсів для самостійного та дистанційного опанування навчальними дисциплінами;
- різний рівень технічного оснащення навчальних приміщень та доступу учнів до комп'ютерів та мультимедійних систем;
- відсутність спеціальної підготовки вчителів-вечірників із упорядкування авторського методичного та дидактичного забезпечення, технологій індивідуального навчання;
- недостатній обсяг професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників вечірніх шкіл.

Тільки власний практичний досвід «вчителів-вечірників» допомагає вирішувати виниклі проблеми в педагогічному процесі такого типу школи. Але все ще залишається проблема: знань, необхідних для роботи з таким контингентом, сьогодні не дають ні педагогічні інститути, ні курси підвищення кваліфікації вчителів-предметників.

В наш швидкоплинний час суспільних, соціальних та технологічних змін відбулася *диверсифікація вечірньої школи*. Різка зміна контингенту учнів сучасної вечірньої школи, його омолодження і зменшення числа працюючих, за останні роки прийшло в протиріччя із соціальним призначенням вечірньої (змінної) загально-освітньої школи, організацією і змістом її діяльності.

«Сьогодні, — наголошувалось на першій Всеукраїнській нараді з питань діяльності вечірніх шкіл та їх ролі в сучасному освітньому

просторі (18 січня 2011 р.), — необхідні нові організаційні форми навчання, які забезпечували б учнівській молоді соціальний захист і адаптацію у сучасних ринкових умовах, і в той же час, привели до нового осмислення ролі вечірньої школи як фактора соціальної реабілітації учнівської молоді».

Аналіз сьогодення цього дня вечірньої (змінної) школи доводить наступне: допоміжна за призначенням, запрограмована колись на компенсаційну функцію, неprestижна в новому соціумі, сучасна вечірня школа виходить на рівень теоретичних і дидактичних рішень, що забезпечують соціальну справедливість в реалізації конституційного права кожного громадянина на отримання якісної, безкоштовної в організаційних формах і змістових варіантах освіти.

Система вечірньої (змінної) освіти не лише є *необхідною на сучасному етапі, але й має майбутнє*. Саме у таких закладах створено умови для здобуття повної загальної середньої освіти громадянам, які працюють, особам з особливими потребами, із соціально-незахищених верств населення, а також обдарованим дітям, які мають бажання прискорено закінчити шкільний курс навчання. Освітня діяльність київських вечірніх шкіл це доводить на практиці.

Вечірня школа «була і є важливою складовою частиною загальної системи освіти», — підкреслено на першій Всеукраїнській нараді з питань діяльності вечірніх шкіл та їх ролі в сучасному суспільстві, 18 січня 2011 р.

Література

1. Вергун Ю./ Вечірня(змінна) школа — один із типів загальноосвітніх навчальних закладів/ Практика управління закладом освіти. — № 3/2012.
2. Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 6 липня 2010 р. № 2442-VI : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: 07.12.2013
3. Костюк О.М. /Вечірня школа як регіональний центр екстернату / О.М. Костюк : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: 11.12.2013
4. Кучеренко Г.В./ Організація освіти працюючої молоді після звільнення території України від нацистської окупації (1943–1945 р.р.) / Г.В. Кучеренко /Наукові праці. Історія, 2010 р. — Випуск 116. — Том 129.

5. Лавриненко О.В./Особливості освітньої діяльності сучасної вечірньої школи / О.В. Лавриненко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць; Інститут пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. — Ніжин; 2013. — Вип. 6. — С. 115–122.
6. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21 вересня 2011 р. № 1093 «Про зміни до Положення про вечірню (змінну) школу». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: 07.12.2013
7. Перша Всеукраїнська нарада з питань діяльності вечірніх шкіл та їх ролі в сучасному освітньому просторі — 2011: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : 31.07.2012